

Mindemellett nagymértékű elvándorlás jellemzi ezt az időszakot, mely azonban már nem hozott nép-táji jellegzetességeket, mindössze a közgazdasági tényezők átformálódását jelentette.

A néprajzosoknak nem marad más, mint az emlékezet mélyéből előbányászni, a tárgyak roncsaiból rekonstruálni a hagyományok szabályozta, a tájra jellemző népeletet. Ez azonban csak akkor lesz egyre teljesebb és igazabb, ha a folyó két partján élt falvak kapcsolata szintjén, kölcsönös együtt munkálkodással kívánjuk azt megvalósítani.

Dr. Ikvai Nándor

Dunaújváros első lakói

I.

Felszabadulásunkat követő években a háborús károk felszámolásával párhuzamosan, a 3 éves terv keretében már kezdtek kibontakozni a jövő fejlődésének körvonalai. Napirendre került a hazai nehézipar fejlesztésének, egy vaskohászati bázis megteremtésének a szükségessége.

A nagy feladat megvalósítását két lépcsőben tervezték. Első ütemben félmillió tonna kapacitású kohászati üzem létesítése szerepelt, a második ütem a hazai kohókokszgyártás megteremtését célozta. Széles körben ismert, hogy az 1949-ben nyilvánosságra hozott dokumentumok szerint a kohászati kombinát Mohács térségében valósult volna meg. A nemzetközi viszonyok kedvezőtlen alakulása mellett gazdaságpolitikai szempontok is szükségessé tették a Mohácson már folyamatban lévő beruházások leállítását és Dunapentelén történő megindítását.

Az eredetileg kitűzött cél a kohászati üzem és szomszédságában 25 ezer lakosú készenléti lakótelep létesítése volt. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1950. november 10-i határozata rámutatott az építkezések fontosságára, hangsúlyozva, hogy a *Dunai Vasmű* „ötéves népgazdasági tervünk kulcskérdése, országunk szocialista iparosításának alapja, honvédelmünk megerősítésének és a béke védelméért folytatott harcunknak egyik döntő eszköze” lesz. A határozat szerint „a mű megépítése 1953-ra és teljes üzembe helyezése 1954-re igénybe veszi az ország erőforrásainak jelentékeny részét, s hatalmas erőfeszítést követel az egész néptől”. A település jellegét úgy változtatta meg a határozat, hogy nem lakótelep, hanem *új, szocialista város épüljön* Dunapentele szomszédságában. Úgy rendelkezett, hogy 1954-ig 4000 család számára kell állandó lakást teremteni s ezen felül 500 személyes munkásszállást kell létesíteni. A gyors ütemű és rendkívüli méretekben kibontakozott építkezések hamarosan az érdeklődés homlokterébe kerültek. Ahogy elkészültek, benépesültek a barakkok. A legkülönbébb helyekről érkezett, heterogén összetételű dolgozók együttélése igen sok szociális és morális gondot jelentett. Az egyéni munkához szokott, az ipar fegyelmével még csak ismerkedő dolgozók, a mezőgazdaság vonzásából kiszakadni nehezen tudó, szervezett életet nem élt paraszti tömegek jelentették az építők döntő többségét. Nem annyira létszámában, mint inkább a közhangulatra gyakorolt kedvezőtlen hatásában nem volt elhanyagolható a munkakerülők, a gyors meggazdagodást remélők – helyi kifejezéssel élve az aranyások – csoportja. Megtalálhatók voltak itt anyagi létükben megingatott kulákok, másutt politikailag nemkívánatosnak minősített személyek éppúgy, mint prostituáltak, máshonnan kitiltott, börtönviselt egyének is. Sokan akarták itt kisiklott életüket újrakezdeni. Bizonyítási lehetőséget, a felemelkedés útját látták a munkában, annál is inkább, mert a *Dunai Vasműt építeni* az ötvenes évek elején *rangot jelentett*.

Rohamosan nőtt azoknak a száma, akik igyekeztek maguknak emberibb környezetet teremteni a megépült lakóházakban berendezett vállalati szálláshelyeken. Különösen a Budapestről érkezett építők, akik lakásgondjának megoldása a fővárosban kilátástalannak látszott.

A sokszor emberfeletti nehézségek leküzdésével végzett munka nyomán gyorsan emelkedtek a vasmű létesítményei, a lakóházak és az első középületek falai. Becsület és dicsőség dolga volt a munka, bár hozzátartozik az igazsághoz, hogy azt esetenként a nem kellő szervezethez és anyagtakarékossághoz, a túlzottan magas versenyvállalások illetve teljesítményszázalékok kísérték, különösen az első két évben.

Két trösztöt szerveztek az építőipari vállalatok összevonásával, a 26. sz. (magas-) építőipari, illetve a 33. sz. Mélyépítő Trösztöt. Az előző igazgatójává *Bondor Józsefet* nevezték ki. A lakóházak túlnyomó részét összkomfortosnak, sima homlokzatokkal, téglából építették. Ezért volt nagy jelentősége annak a gyorsfalazási módszernek, amelyet *Makszimenko szovjet sztahanovista brigádvezető* ismertetett a gyakorlatban, és amelyet kötelezően írtak elő a későbbiek során. Az épülő város növekvő falai között mind többen ismerték fel azt, amit *Horváth László* betonozó brigádvezető meg is fogalmazott, hogy a tervteljesítés és a dolgozók egyéni érdeke egybeesik: „Teljesítjük a tervet, többet keresünk, hamarabb költözhetünk a magunk építette házaikba.”

II.

Az első három esztendő túlzás nélkül emlegetik Dunaújvárosban mind a mai napig úgy, mint az építkezés hőskorát. Jóllehet fő követelmény volt, hogy a vas és az acél mielőbb folyjon, a vasmű és a város építése között sikerült a helyes arányokat kialakítani. Felépült az építkezés első (4-es) utcája, melyet Május 1. utcának neveztek el. A víztoronnyal szembeni területen megépült kocka, bivaly, csont elnevezésű lakóépületekben levő lakások egy részét orvosi rendelőknek, szerkesztőségeknek, irodáknak, vállalati szállásoknak vették igénybe. Ettől eltekintve az építők közül már sokan jutottak lakáshoz. Dunapentelén az építkezések kezdetekor 3949-en laktak, s a népességszám 1953 elején elérte a 24 ezret. A növekedés egyértelműen a bevándorlásból eredt. Az új város egyre nagyobb vonzóerőt gyakorolt. Ugrásszerűen emelkedett a lakásra várók, a lakásigénylők száma. Ez a nagyfokú igény és az igazságos lakáselosztáshoz fűződő szempontok szükségessé tették, hogy a *Belügyminisztérium* 131/1951. B. M. 202/11/1951. I. 5. sz. rendelkezésével a *Dunapentelén történő letelepedést engedélyhez kösse*. Ezt megelőzően jelent meg az 5440–5/39/1951 (IX. 23.) B. M. sz. rendelet a **DUNAPENTELE VÁROSBAN TÖRTÉNŐ LETELEPEDÉS SZABÁLYOZÁSÁRÓL**. Az említett jogszabály előírta, hogy

1. § (1) DUNAPENTELE VÁROS területén állandó lakosként letelepedni – a 2. §-ban megjelölt esetek kivételével – csak engedély alapján lehet.

(2) Letelepedési engedélyt csak a kaphat, aki igazolja, hogy munkaviszonya, szolgálati beosztása, oktatása, továbbképzése, vagy családi körülményei Dunapentelén való állandó tartózkodását feltétlenül indokoltá teszik.

2. § (1) Meghatározott munka elvégzésére Dunapenteléről más városba, vagy községbe áthelyezett, kirendelt személy a munka befejezését követően két éven belül letelepedési engedély nélkül telepedhet le Dunapentele területén.

3. § (1) A kérelmet a dunapentelei városi tanács végrehajtó bizottságánál kell előterjeszteni.

(2) A kérelem alapját képező tényeket hitelt érdemlően igazolni kell.

(3) A kérelmezőnek igazolnia kell, hogy Dunapentelén megfelelő lakása (szállása) biztosítva van.

4. § (1) A letelepedési engedély iránti kérelemhez csatolni kell a kérelmező állandó lakóhelye szerint illetékes helyi tanács által erre a célra kiállított „Igazolás”-t.

5. § A letelepedési engedélyt minden személy részére külön-külön kell kiállítani akkor is, ha közös kérelmet terjesztenek elő.

6. § Más városból, vagy községből érkezett személyt Dunapentelén csak a letelepedési engedély egyidejű felmutatásával szabad állandó lakosként bejelenteni.

A rendelet 7. és 8. §-ai az ideiglenes bejelentkezésre vonatkozó szabályokat tartalmazzák. A 9. § szankciókat ír elő azokkal szemben, akik a rendelkezéseket megszegik.

10. § szerint a jogszabály „hatálya nem terjed ki a néphadsereg, az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség, a pénzügyőrség, az állami tűzoltóság és a letartóztató-intézeti őrtestület tényleges állományába tartozó személyekre, továbbá azokra, akik tizenhatodik életévüket nem töltötték be.”

A lakásokat 1954. április közepéig nem a városi tanács, hanem a NEB (a Nehézipari Beruházási Nemzeti Vállalat) utalta ki. Csak az említett időpontot követően gyakorolta a városi tanács ezt a hatósági jogkörét, a Város és Községgazdálkodási Osztály útján. Később a kiutalások az Igazgatási Osztályhoz kerültek át. A letelepedési engedélyekre vonatkozó rendelkezések hatálya 1954 végén szűnt meg.

III.

A letelepedési engedélyeken a tanács bélyegzőjének lenyomatán kívül a Sztálinvárosi Rendőrkapitányság Bejelentő Hivatalának dátummal ellátott körbélyegzője is szerepel. Túlnyomó többségüket *Berecz Bertalan* tanács vb-elnök, illetve 1953 végétől *Illyés József* vb-titkár írta alá. A kérelmekhez csatolni kellett az illetékes tanács igazolását is, amely tartalmazta az illető személy adatait, származását, 1945 előtti és utáni foglalkozását, a szülők adatait, foglalkozásukat, vagyoni állapotukat. Szerepelt az igazolásban az is, hogy a kérelmező miből önellátó, miből nem. Erre rendszerint az volt a válasz, hogy „semmiből”.

A kérelmeket a legkülönbébb okokra hivatkozva nyújtották be. A munka-, családi és egyéb körülmények mellett gyakran találkozhatunk olyan megszövegezéssel, hogy „megszerettünk itt mindent. Itt szeretnénk építeni ezt a Sztálin elvtárs nevére elnevezett várost, mert még az elnevezése is nagyon tetszik, hát még benne dolgozni és lakni!” Mások a jövőre gondoltak, és azt írták a kérelemre, hogy szeretnénk a városban gyermekeinket „becsületesen nevelni, hogy méltók legyenek a Demokráciába.”

Az első letelepedési engedélyt *Hoszták László* budapesti lakos kapta, akit a kenyérgyár igazgatójává neveztek ki. 1951. október 11-én engedélyezték *Jankovics Ferenc*nek, a dunapentelei Hengermalom igazgatójának a letelepedését. Egy hét múlva kapta meg a letelepedési engedélyt *Olta Miklós*, a Dunai Vasmű Élelmezési Vállalat igazgatója, novemberben *Dianovszky Árpád*, a hitelszövetkezet vezetője. Több engedélykérelem őrzi az egyik legelső, munkásokat toborzó városépítő, *Garancz István* keze nyomát.

1952. május 21-én kapott letelepedési engedélyt a Sztálinvárosi Teherautó-fuvarozási Vállalat első igazgatója, *Kása Ferenc*. Sorra kaptak letelepedési engedélyt az elsőnek megépült 20 tantermes általános iskola nevelői, *Póda Béla*, *Póda Béláné* és *Kálmán József*. Lakást kapott és szeptember 15-ével lett az elsőnek átadott Krupszkaja óvoda vezetője *Oncsák Ferencné*. 1953 elején engedélyezték a Szálláshely Vállalat főkönyvelőjének és a Patyolat műszaki vezetőjének letelepedését. Február 15-től pedagógus házaspárként dolgozott a városban *Sófalvi István* és felesége. Mezőfalváról költöztek a városba. *Sófalvi István* általános iskolában tanított, járási úttörőtitkár is volt. Mint oktatási vezető-előadó kapott letelepedési engedélyt és mint városi tanácselnök ment nyugdíjba. Március 4-én kelt *Koré Sándor* letelepedési engedély kérelme, aki a tűzálló téglagyárban volt adminisztratív dolgozó. „Kohó- és Gépipari technikumba járok, ami 4 éves időtartamú és különben is örömmel dolgozom a vállalatomnál . . .” – írta letelepedési kérelmében a városi pártbizottság későbbi titkára. 1953 nyaratól érkeztek a kohászok a városba. *Filla Béla*, *Nasta Imre*, *Kovács József* és mások Ózdról. Július 31-ével engedélyezték *Hidasi Pál* letelepedését. Szombathelyről helyezték át, és ő lett a Magyar Beruházási Bank Fiókjának vezetője. 1953. szeptember 17-én kapott letelepedési engedélyt *Závodai Imre* diszpécser, a Fejér

megyei Tanács jelenlegi elnöke, aki egy ideig a Dunai Vasmű vezérigazgató-helyettese is volt. Szeptembertől kezdtek működni az igazságszolgáltatási szervek. Ekkor kapott engedélyt a letelepedésre *dr. Rimai László* ügyész, a következő év február 27-én pedig a járásbírószék vezetője, *Tóth Dezső*. 1954. március 16-án a Sztálin Vasmű Kohászati Üzemei igazgatója javasolta *Nics János* olvasztár, miskolci lakos letelepedési kérelmének engedélyezését. Több cikluson át volt, jelenleg is országgyűlési képviselő. Május 16-án kapott letelepedési engedélyt *Jávor Endre*, a Dunai Vasmű Építője szerkesztője, *Bóna Istvánné* a múzeum igazgatója és *Gyimesi Egonné* múzeumi dolgozó, továbbá *Szilágyi Pál* az MTI sztálinvárosi szerkesztője. Az év második felétől megszűnt az a megkötöttség amelyet a letelepedési engedélyk jelentettek. Az élet úgy hozta, hogy *alábbhagyott a lelkesedés*, a beruházásokat leállították, *a vasmű és a város megítélése kedvezőtlen fordulatot vett*. A vasmű és város vezetői *Földes Lászlóval*, *Borovszky Ambrussal* és *Tapolczai Jenővel* az élen az állagmegóvára biztosított keretből a vasmű és a város szerényebb mérvű fejlesztését is igyekeztek napirenden tartani, illetve folytatni.

Leteledési engedélyekre nem volt szükség. Üresen álltak lakások a Technikumi negyedben. Akadtak, akik nem láttak lehetőséget Sztálinvárosban, odébbálltak.

Azokat igazolta az idő, akik hittek a város jövőjében, megszerették, magukénak érezték a várost, amely akkor már csaknem 30 ezer ember számára jelentette az otthont, a munkahelyet, a kulturált városi élet lehetőségét.

3829 letelepedési engedélyt őriz a városi levéltár. Csoportosításuk, rendszerezésük, feldolgozásuk során sokoldalú következtetéseket vonhatunk le. Az említett letelepedési kérelmek közül gondos kivizsgálás és vitathatatlanul igazságos döntés alapján mindössze 23-at utasítottak el.

A letelepedési engedélyt kérelmezők lakhelyei alapján megállapíthatjuk, hogy a Dunai Vasműt és a várost az ország egész területéről idesereglett dolgozók építették. Ezt alátámasztják a következők:

Leteledési engedélyt kapott dolgozók eredeti lakóhelye megénként	A dolgozók száma	%
Budapest	1016	28,2
Baranya megye	189	5,0
Bács-Kiskun megye	350	9,0
Békés megye	88	2,1
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	586	15,4
Csongrád megye	85	2,0
Fejér megye	363	9,0
Győr-Sopron megye	34	0,9
Hajdú-Bihar megye	57	1,5
Heves megye	49	1,3
Komárom megye	63	1,6
Nógrád megye	58	1,5
Pest megye	249	6,5
Somogy megye	134	3,5
Szabolcs-Szatmár megye	52	1,3
Szolnok megye	85	2,0
Tolna megye	191	5,0
Vas megye	47	1,3
Veszprém megye	64	1,6
Zala megye	46	1,3
	3806	100,0

A budapestiek feltűnően magas részaránya alapvetően a fővárosi letelepedési nehézségekre vezethető vissza. Budapest szenvedett a legtöbbet a második világháború során, sok lakóépület romokban hevert, az ötvenes évek elején kevés új lakás épült.

A letelepedésiengedély-kérelmekből kitűnik, hogy az első városiak zömükben a fiatalabb korosztályokhoz tartoztak.

Kor szerinti megoszlásuk a következő:

Születési év	Fő	%	Születési év	Fő	%
1905 előtt	412	10,6	1921–1925	861	22,6
1906–1910	304	8,3	1926–1930	889	23,4
1911–1915	402	10,3	1931–1935	412	10,9
1916–1920	484	12,9	1936 után	42	1,0

A nemek szerinti arányok eltérnek az országotól, a hatvanas évek mutatóitól is. Míg 1960-ban a város népességének 54,8%-a volt férfi, addig a letelepedési engedélyek adatai szerint a beköltözött első városiak között a nők száma meghaladta a férfiakét: A 3806 személy közül 1885 volt férfi, 1921 nő. Sajátos volt az első beköltözők *családi állapot szerinti megoszlása* is.

A férfiak közül nőtlen 154, nős 1680, elvált 32, özvegy 19 fő. A nők közül hajadon 157, férjes 1604, elvált 58, özvegy 102 fő.

Gyakori volt az ötvenes évek elején, hogy az egész család beköltözött az épülő városba. Erre utal az ötvenéves, vagy annál idősebb beköltözők részaránya. Feltűnő, hogy több elvált nő kapott lakást, mint amennyi elvált férfi. Az özvegyasszonyok túlnyomó többsége férjét a második világháború során veszítette el.

A beköltözők *eredeti foglalkozása* igen sokszínű, a legkülönbélebb szakmák fordulnak elő. A következő kimutatás egyéb rovatában felsorolhatnánk 53 varrónőt és szövönőt, 7 hajóst, 3 kádárt, 7 molnárt, 1 cukrászt, 1 puskaművest, 5 nyomdászt, 6 péket, 4 kéményseprőt, 6 villamosvezetőt, továbbá órást, rézművest, csendőrt, partizánt (ezt írta be a kérelmező foglalkozásként), színészt, bűvárt stb. Feltűnően nagy a háztartásbeliek száma.

A beköltözők eredeti foglalkozása	Fő		Fő
mezőgazdasági dolgozó	292	bányász	13
kőműves	41	cipész	26
lakatos	128	borbély	12
ács	8	kereskedő	53
asztalos	31	mérnök, technikus	23
kubikus, kordélyos, segédmunkás	498	adm. dolgozó	197
villanyszerelő, műszerész	77	pedagógus	40
esztergályos, gyalus	37	orvos	8
gépkocsivezető	17	gyógyszerész	1
közlekedési, postai dolgozó	96	háztartásbeli	1091
sütőipari dolgozó és szakács	19	tanuló, kiskorú	741
kovács	23	pártmunkás, katona, rendőr, tűzoltó	36
üvegező	3	egyéb foglalkozásúak	261
			<hr/>
			3806

A háztartásban dolgozó női munkaerő foglalkoztatása igen nagy gondot okozott, az ötvenes évek közepétől kritikussá vált és feszültségeket idézett elő. Szükségszerűen előtérbe került a *könnyűipari üzemek létesítése mint igény*. Megvalósítására azonban csak 1957 után kerülhetett sor.

A letelepedési engedélyeken szerepel a *dolgozók munkahelye* is. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy az iparban foglalkoztatottak döntő többsége a Dunai Vasműben dolgozott. Ez vált általánossá és jellemzővé a továbbiak során, s adja meg a település arculatát, *munkásváros* jellegét. A vasműben dolgozókhöz képest feltűnően alacsony az építőiparban foglalkoztatottak száma és aránya. Ez arra vezethető vissza, hogy közülük sokan voltak olyanok, akik igénytelenek voltak, számukra megfelelt a havonta 20–40 forintért nyújtott barakkelhelyezés, és nem igényeltek a városban lakást. A kulturált városi élet azonban mind vonzóbbá vált számukra is, mint ahogy lekerült róluk munkaidőn kívül a szórakozóhelyeken a pufajka meg a gumicsizma. A barakktáborok ma már a múlt emlékeiben élnek csupán.

A 3806 „első”, városban letelepedett dolgozó adata, összetétele a társadalmi átrétegződés szerint eltérő mértékben bár, de változott. Fejlődtek maguk az emberek is, és igazi, nemes értelemben vett, városukat szerető, érte tenni kész lokálpatriotákká váltak. A név szerint említett személyek és a névtelen kordélyosok, kubikusok, építőmunkások – mindazok, akik kezükkel és eszüikkel a legnehezebb körülmények közepette építették a vasművet és a várost – jogosan lehetnek büszkéek arra, hogy részesei voltak azoknak a gondoknak, erőfeszítéseknek és eredményeknek, amelyek nyomán megbecsüléssel és tisztelettel emlékezik rájuk az immár negyedik évtizedébe lépő, első szocialista város.

Dr. Hetényi István

Ahol Duanújváros építése elkezdődött. Épülő barakok a Délivárosban